

УДК 37.061:7:376.54

О. А. Комаровська
м. Київ

**ХУДОЖНЬО-ОСВІТНІЙ ПРОСТІР НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ**

В статье автор делает попытку сформулировать понятия «образовательное пространство» относительно художественно одаренных детей.

In the article the author attempts to formulate concept «educational space» relatively the artistically gifted children.

У державних документах, спрямованих на інтенсифікацію розвитку освіти [1; 2], філософській, соціологічній, науково-педагогічній літературі останнім часом широко висвітлюється поняття освітнього простору, актуалізоване у зв'язку з Болонським процесом. Автори численних публікацій (В. П. Андрущенко, В. Ю. Биков, Ю. О. Жук, В. Г. Кремень, Н. Б. Крилова, Н. М. Рибка, М. Ф. Степко, А. Д. Цимбалару та ін.) розглядають сутність поняття в аспекті світового, міжнародного, європейського освітнього простору тощо, вказуючи на його загальнофілософський зміст, в якому відображається світобачення та світосприйняття суспільства та зміни в ньому. Освітній простір пов'язується із «соціальним», «історичним», «інформаційним», «економічним» простором тощо.

У педагогічному аспекті це поняття представлено як багатовимірне і багатоаспектне: аналізуються наукові підходи до визначення змісту, структури освітнього простору, відносно якої елементи виступають як освітні технології, взаємозв'язки освіти з різноманітними державними і недержавними та міждержавними інституціями, проблеми моделювання діяльності педагогічного колективу в інноваційному освітньому просторі тощо.

Значно менше уваги приділяється питанням змісту освітнього простору, з'ясуванню організаційних засад, досвіду створення у вузькому аспекті-контексті спеціалізованого навчального закладу. Очевидно, що створення освітнього простору – суттєвий чинник створення умов для розвитку особистості у навчально-виховному процесі – ЗНЗ, ВНЗ, дошкільного, позашкільного закладу тощо. Відносно обдарованої особистості актуалізація даного поняття є незаперечною і потребує уваги дослідників.

Автор статті здійснює спробу окреслити зміст поняття «освітній простір» відносно художньо обдарованих дітей, отже – відносно навчальних закладів такого типу, які є цілеспрямованими осередками роботи з виявлення, освіти, розвитку, підтримки художньо обдарованих особистостей. Зрозуміло, що в цьому контексті поняття «освітній простір» виступає як «художньо-освітній».

Поняття «художньо-освітній простір» має три складові: «простір» як філософська категорія, згадуваний освітній простір та поняття художнього простору як складової інтегральної цілісності освітнього простору з уточненням змісту останнього відносно самого поняття художньої обдарованості та типу навчального закладу, в якому здобувають освіту обдаровані у мистецтві особистості.

У філософії простір розглядається як одна з основних об'єктивних форм існування реальності, матерії, що характеризується протяжністю і обсягом, розглядається поряд і невід'ємно від категорії часу. Для нас важливо підкреслити, що категорія простору як форми існування реальності вказує і визначає взаємозв'язок між об'єктами. А самі об'єкти рухаються у просторі і часі, отже змінюються, розвиваються.

Розглядаючи освітній простір у всій багатовимірності поняття, дослідники підкреслюють його інтегративний характер, якому властивою є не лише фіксація конкретних властивостей, структури, відносин окремих об'єктів або об'єктів специфічних класів (системи освіти), а відбиття загальних істотних діалектичних взаємозв'язків, відносин дійсності і процесу пізнання [11].

Цікавою в контексті нашої проблеми є теза про те, що освітній простір – це «педагогічний феномен зустрічі та взаємодії людини з оточуючими елементами – носіями культури (освітнім середовищем), у результаті чого відбувається їх осмислення та пізнання», «системний об'єкт педагогічного проектування, що передбачає виокремлення та вивчення структурних елементів, зв'язків, системоутворюючих факторів», у зміст якого вкладається смисл спеціально організованого педагогічного середовища як структурованої системи педагогічних факторів та умов їх освоєння особистістю у процесі становлення [12].

Освітній простір визначається як педагогічна реальність, що заявляє про співіснування Людини і Світу через освіту, містить баланс культурного і цивілізаційного, виражаючи через знаковість освітнього середовища» [9].

Як бачимо, єдиного визначення поняття у науково-педагогічному аспекті не існує, хоча воно активно вивчається науковцями. Не дає тлумачення цього поняття і новітнє видання Енциклопедії освіти (2008). Не існує єдиного погляду

на структурні компоненти поняття, оскільки в літературі представлено різноманітні підходи до визначення його сутності, змісту, способів функціонування, механізмів взаємодії з іншими видами «просторів» тощо.

Однак серед наукових думок слушною виглядає така: оскільки освітній простір є новітнім принципом устрою системи освіти як методологія трансформації та формування освітньої галузі, то перед тим, як об'єднуватись у світовий або європейський, освітній простір повинен бути сформованим у кожній окремо взятій одиниці освіти – ЗНЗ, ВНЗ, дошкільній установі, позашкільному закладі тощо, що має створити цілісну систему освіти країни [11].

Наведений огляд інтерпретації поняття освітнього простору дає підстави для логічного висновку: зміст поняття, структура освітнього простору перебуває у взаємозалежності з функціями згадуваних «одиниць освіти», перш за все – типом освітнього закладу, його призначення, спрямування, мети тощо.

Таким чином у закладі, який призначений для пошуку, виявлення, розвитку, підтримки, методичного супроводу художньо обдарованих дітей, такий простір трансформується в художньо-освітній, основне призначення якого – виконувати роль провідної умови для здійснення перелічених завдань.

Уточнення по відношенню до простору потребує власне поняття «художній». В педагогічній літературі воно практично не розроблено. Словосполучення «художній простір» вживається в мистецтвознавчій літературі, наприклад, «музейний простір», «простір музичного твору», «художній простір драматургії», «естетико-художній простір» по відношенню до літературних творів тощо.

Кожен з авторів представляє власне трактування художнього простору, не даючи визначення самого поняття. Близьким до формулювання визначення можна розглядати дослідження Р. А. Козлова, який, аналізуючи художній час і простір у драматургії, посилається, на Г. Лессінга, вказуючи, що він вперше звертає увагу: по-перше, на спосіб існування літературного твору в часі та просторі реального світу; по-друге, на особливості внутрішнього часу, простору і руху твору з його змістом [5].

Ми підходимо до визначення художнього простору твору мистецтва як до системного явища, що об'єднує зовнішній (реальний, об'єктивний) простір і час, а також спосіб його втілення, авторське бачення, інтерпретацію у мистецькому явищі будь якого виду і жанру.

Детально в естетико-філософській літературі розглянуто питання простору культури, або культурного простору. Зокрема, Є. Подольська, подаючи цікаве порівняння культурного простору зі Всесвітом, зауважує: словосполучення

«культурний простір» має умовний зміст, оскільки йдеться не про фізичний простір, а простір, утворений багатьма феноменами культури, що переплітаються і взаємодіють один з одним. Подібно фізичному простору Всесвіту, в якому існує безліч різноманітних об'єктів, у тому числі космічні світи, культурний простір є зосередження багатьох об'єктів. До них відносяться окремі феномени культури та їх різноманітні комплекси, групування, культурні світи — національні культурні спільності, цивілізації [10].

Подібно до того, як «культура є лише частиною суспільного життя, культурний простір необхідно розглядати як галузь, що знаходиться у багатомірному просторі соціальної реальності. Отже культурний простір існує як частина більш широкого світу — світу життя людського суспільства» [там же].

Мистецтво є складовою культури як широкого феномена, сутність поняття художньо-освітнього простору необхідно шукати на перетині культурного і освітнього просторів, кожен з яких є часткою соціального.

Погоджуємось з тезою, яку висловлюють автори цитованого культурологічного дослідження відносно того, що в культурному просторі виділяється сутність форм культури, що визначають соціальні відносини людей, їх взаємодію у суспільстві. «Культурний простір — це загальний план, що окреслює контури людської поведінки. На основі культурних сценаріїв люди створюють індивідуальні сценарії, пристосовані до сценарних особливостей і конкретних умов. У результаті життєдіяльність людей «обрамляється» і організується культурою. Обумовлена культурним сценарієм форма, в якій здійснюється будь-яка людська діяльність, виступає як культура діяльності» [там же].

У продовження цієї думки, виходячи за межі мистецького твору в освітній і зважаючи на роль мистецтва і мистецької освіти, художньо-естетичного виховання для загального розвитку культури особистості, обдарованої в будь якій сфері (інтелектуальній, технічній, математичній, фізичної культури і спорту тощо), логічно говорити про створення художнього простору будь-якого навчального закладу — загальноосвітнього або спеціалізованого як в мистецькій, так і позамистецькій сфері. Художній простір є системою, в якій взаємодіють основні складові — підсистеми, що виступають як системні явища іншого порядку. Перша складова художнього простору — мистецьке життя навчального закладу, яке втілюється у різноманітних формах (уроки художньо-естетичного циклу, позаурочні заходи — постановки, конкурси, відвідування театрів, філармоній, естрадних концертів, насичене мистецькими враженнями дозвілля школярів поза педагогічним керуванням тощо).

Як результат, виховна дія заходів — вплив мистецтва на особистість — значно посилюється, якщо учасники мистецького життя активно спілкуються з приводу нього: аналізують власну творчість, дискутують, діляться враженнями щодо конкретної мистецької діяльності тощо).

Спілкування має результатом усвідомлення учнем спроможності творити простір, що відбувається в рівноправному діалозі з іншими його членами: митцями, вчителями, батьками, школярами з інших навчальних закладів у процесі спільної підготовки, дискусій, створенні спільних проєктів, «зворотному» зв'язку з діячами культури. У такий спосіб виховується потреба і здатність самому впливати на простір, творити його.

Друга складова художнього простору — художньо-предметне оточення як поле, в якому уможлиблюється спілкування (інтер'єр, виставкові та інформативні стенди, шкільна преса, організація музейної справи, оформлення будь-яких шкільних подій: мистецьких, поза мистецьких). При цьому предметне оточення не є фоновим чинником зовнішньої естетизації фізичного середовища. Його дієвість «включається» тоді, коли виступає як відображення мистецької діяльності, ініціюється та створюється суб'єктами художнього простору — учнями. У такий спосіб предметне оточення починає відігравати роль передавача мистецької інформації і стимулятора її естетичного осмислення та подальшого художнього пізнання.

Отже, обидва чинники художнього простору навчального закладу (духовно-творчий та художньо-предметний) взаємопов'язані, а простір, що народився завдяки взаємозв'язкам, — явище рухоме і саморозвивається. Якщо освітній процес спрямовується на створення моделі такого спілкування, в ньому виникають умови, що допомагають кожній дитині проявити ініціативу, фантазію, дієвість, усвідомити ціннісні орієнтири у творенні простору, формуються потреби «виходу» у «великий» художній простір [6].

Зміст художньо-освітнього простору мистецького навчального закладу суттєво відрізняється від описаного вище, оскільки має враховувати, що суб'єктом його творення є дитина, обдарована в конкретному виді мистецтва — музиці, образотворчому мистецтві, хореографії, акторській творчості тощо, а заклад є осередком «сконцентрованої» роботи з такими дітьми, більшість з яких здатні до вибору мистецької професії і успішності в ній. Створення такого простору має враховувати і спиратися на зміст поняття художньої обдарованості.

Словосполучення «художня обдарованість» є узагальненим для музичної, хореографічної, театральної, художньої (образотворчої) обдарованості. Воно

об'єднує ряд підтипів, пов'язаних зі сферою різних мистецтв, виявляється в особливостях творчого процесу в конкретній мистецькій діяльності. Кожен підтип – узагальнене поняття, що має диференціюватися і вивчатися. Наприклад, музична обдарованість – піаністична, вокальна, інструментальна, диригентська тощо, кожна з яких також диференціюється.

Аналізуючи психолого-педагогічні дослідження різних типів художньої обдарованості, Б. Асаф'єв, А. Бакушинський, А. Барабошкіна, Л. Баренбойм, Н. Ветлугіна, М. Гарбузов, Г. Гельмгольц, М. Глінка, А. Гольденвейзер, Й. Гофман, О. Готсдінер, А. Запорожець, В. Киреєнко, Г. Коган, Е. Курт, С. Ляховицька, С. Майкапар, Г. Нейгауз, Г. Риман, М. Римський-Корсаков та ін.), спираючись на практичний досвід, автор статті дійшов висновку щодо взаємозв'язку підходів до визначення стратегії роботи з обдарованими особистостями в мистецтві зі структурою цього феномену, зміст якої визначає критерії його ідентифікації [7]. Провідним критерієм є здатність особистості створювати художній образ неповторними способами в конкретному виді мистецтва, який є найближчим для юного митця і виявляється на ранньому віковому етапі, неусвідомлено. Художня обдарованість є полімодальною: особистість може виявляти яскраві здібності у різних видах мистецтва, у варіантах поєднання, одночасно чи в різні періоди становлення.

Отже, специфічний художньо-освітній простір мистецького навчального закладу повинен включати взаємопов'язані складові умови: для ідентифікації типу обдарованості через занурення дитини у мистецтво як цілісність; пролонгованого спостереження за змінами у співвідношенні проявів різних типів обдарованості; застосування достатнього і необхідного для фіксації динаміки індивідуального розвитку дитини діагностичного інструментарію; розвитку духовної особистісної обдарованості майбутнього митця як визначальної складової професійного становлення, вдосконалення «технічного апарату», необхідного для втілення задуму при створенні художнього образу.

Окреслені умови мають діяти взаємопов'язано у напрямі навчальної і виховної роботи такого закладу, поєднанні змісту урочної та позаурочної діяльності учнів. Особливість такого закладу полягає в тому, що він є позашкільним закладом освіти. За своєю суттю – закладом естетичного виховання, що відбувається пріоритетно через розвиток обдарованості як системи мистецьких здібностей.

Таким чином питання художньо-освітнього простору: зміст, моделювання, відповідність типу навчального закладу тощо, потребує подальших досліджень,

які є перспективними для розробки шляхів роботи з художньо обдарованими дітьми.

Література

1. Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір. Затверджено наказом МОН №998 від 31. 12. 2004 р.
2. Нормативні акти України. Офіційний сайт. <http://www.nau.kiev.ua>
- 3 История философии. Энциклопедия. / Сост. и гл. научн. ред. А. А. Грицанов. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002.
4. *Кісіль М. В.* Простір освіти з точки зору її основного суб'єкта // Вісник Черкаського університету. – Сер. Педагогічні науки, Вип. 88. – С. 138–141.
5. *Козлов Р. А.* Художній час та простір у драматургії // Вісник Запорізького державного університету. – 1999. – №1. – С. 1–4.
6. *Комаровська О. А.* Художній простір як передумова естетичного розвитку особистості // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Наук. збірник. – Вип. 5. – К.: Науковий світ, 2003. – С. 76–82
7. *Комаровська О. А.* Художньо-обдарована дитина: на допомогу вчителю. – К.: Вона Менте. – 2002. – 40 с.
8. *Кремень В. Г.* Система освіти України: сучасні тенденції і перспективи // Професійна освіта: педагогіка і психологія: укр.-пол. журнал / За ред.: І. Зязюна, Н. Ничкало, Т. Левовицького, І. Вільш. – К.; Ченстохова, 2000. – Вип. II. – С. 11–30.
9. *Леонова О.* Образовательное пространство как педагогическая реальность // Alma mater (Вестник высшей школы). – 2006. – №1. – С. 36–40.
10. *Подольська Є. А.* Культурологія: Навчальний посібник/ Є. Подольська, В. Лихвар, К. Іванова; – Вид. 2-е, перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 390 с.
11. *Рибка Н. М.* Структура поняття «єдиний освітній простір» // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – №51. – С. 139–142.
12. *Цимбалару А. Д.* Моделювання інноваційного освітнього простору загальноосвітнього навчального закладу: наукові підходи. <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZ/em4/content/07cadast.htm>